

PAP TIBOR*

A PÁRHUZAMOSOK ÉS A VÉGTELEN. MONTENEGRÓ KIVÁLÁSA AZ ASZIMMETRIKUS ÁLLAMSZÖVETSÉGBŐL ÉS AZ ÖNÁLLÓSÁG PERSPEKTÍVÁI

*PARALLEL LINES AND INFINITY. THE SEPARATION OF MONTENEGRO
FROM THE ASYMMETRICAL CONFEDERATION AND THE PERSPECTIVES
OF AUTONOMY*

ABSTRACT

The dissolution of Yugoslavia was a tragic process that also projected additional medium-term questions. Regarding the member states of Yugoslavia becoming autonomous, Montenegro was the last in this series. Complex social and political processes influenced the discourse on separation/confederation from both the Serbian and the Montenegro sides. The final event of separation did not really surprise anyone, but neither was it inevitable (its socio- and politico-theoretical requirements are also covered in the text). The process of secession – ethnically-based spatial delimitation – have not stopped, however. Due to the fractal nature of this series, the smallest former Yugoslavian republic also faces serious challenges: this is the only new state which does not have an absolute majority. Additionally, linguistic rifts (faults) complicate the distinctions of ethnic identity. The present study attempts to point out the present and medium-term issues involved.

1. Bevezető

A Jugoszlávi felbomlása tragikus és középtávon további kérdések sorát előrevetítő folyamat volt. Montenegró kiválása¹ az utolsó ebben a sorban, ha csak Jugoszlávia tagállamainak önállósodását, a szerbek által hangoztatott ún. adminisztratív határok mentén történő elszakadásokat vesszük alapul. A kiválás/maradás diskurzusának körülményeit mind Szerbia, mind Montenegró részéről összetett társadalmi és politikai folyamatok egyaránt befolyásolták. Hogy az előbbi következett be, az szinte senkit nem lepett meg, de nem is volt törvényszerű (annak társadalom- és politikaelméleti előfeltételeire is kitér a szöveg). A szeptesszió – az etnikai alapú térelhatárolás – folyamata azonban ezzel nem állt le. Am a sorozat fraktál-természetének megfelelően a legkisebb volt tagköztársaság is komoly kihívások előtt áll: ez az egyetlen olyan új államalakulat,² amelyben egyik entitás sem rendelkezik abszolút többséggel. A nyelvi törésvonalak pedig még az etnika identitás elkülönüléseit is tovább bonyolítják. E kérdéskör aktuális és középtávú kihívásaira kíván rámutatni ez a tanulmány.

2. Államtörténeti visszatekintés

Az első délszláv államban a meghatározó politikai program a centralizmus volt.³ Az 1944 utánit – formálisan – a föderalizmus⁴ vezérelte. Az etnikai alapú térelhatárolási törekvések azonban, ahogy azt néhány korábban levezettem⁵ nem oldják meg a képviseleti

* PhD-aspiráns, SZTE BTK; politológia/közpolitika szakos hallgató, SZTE ÁJK/GTK (MA).

elv belső ellentmondásából eredő feszültségeket, hacsak nem vezetnek homogén területi egységek kialakulásához. Az elsődleges többség megteremtését célzó programok továbbra is strukturális szükségszerűségként határozzák meg a politika (vágyak/ lehetőségek) diskurzusát.

Márpedig az első világháború lezárása szinte sehol sem eredményezett olyan, etnikailag homogén államalakulatokat, amely az uralom adott formája mellett megnyugtatónak lett volna tekinthető. A délszláv 'pseUDO-egységállamok' története is azt támasztja alá, hogy az etnikai alapú térelhatárolás csak a strukturális anomália alsóbb szinten történő, további fraktálosodását eredményezi. Fraktálosodásnak azt tekintem, amikor a létrejövő „önhasonló alakzatok” megismétlik a felsőbb szintű egységekben már tapasztalt ellentmondásokat: a regionalizálódás útjára lépett, vagy annak következtében megszilárdult új alakzatokban is megjelenik a többség/kisebbség dichotómia.⁶

A két világháború közötti délszláv állam térstruktúrája is jól szemlélteti a többségi képviselet elvén alapuló hatalmi forma elsődleges többség megteremtésére irányuló strukturális nyomását. Gulyás László Jugoszláviára vonatkozó megfogalmazását⁷ a délszláv térség közigazgatási térszerkezetének történeti vizsgálata alapján levont konklúzióját, a politika-elméletileg célszerű újrafogalmazni. Ebből a megközelítésből a területi térfelosztás kérdése, azaz az állam belső struktúráinak kialakítása összefonódott a nemzeti kérdésekkel, a többségi képviselet hatalomformájának megjelenésétől egészen napjainkig. Így a *regionalizáció és a regionalizmus folyamatait az egyes nemzeti érdekek irányítják*. A konklúzió keretfeltételeként fontosnak tartom kiemelni, hogy a regionalizációs folyamatok⁸ az elsődleges többség', a regionalizmusok pedig a magukat területileg is megjeleníteni kívánó ún. 'politikailag releváns kisebbségek' törekvéseit kifejező politikai programok részeként jelennek meg. Az utóbbi a nemzeti és az etnikai kisebbségekre egyformán vonatkozik.

A Dél-Kelet- és Kelet-Közép-Európán – szűkebben: az elsődleges kutatásaim tárgyterületét képező Nyugat-Balkánon és a Kárpát-medencén – túlrá tekintve némiképpen más a helyzet. Az Európai Unió alapítóinál, illetve egyes, már korábban betagozódott térségeiben a politikailag releváns kisebbséget képező nemzeti és etnikai közösségek (baszkok, belgiumi németek, dél-tiroli osztrákok, katalánok, skótok, walesiek) legújabb kori szegmentációs törekvései új politikai elméleti kontextusban jelennek meg. Az itt vizsgált térséghez képest eltérő eszköztárat alakítottak ki az évek során, amely konfliktuselméleti szempontból domesztikáltabb. A politikai diskurzusuk ún. EU-komform átalakulása következtében, a társadalmi térelhatárolás ominózus harmadik lehetőségét, a szecessziót illetően is megfogalmazhatóak nyilvános is követelések. Ezeket a többség ma már közvetlenül nem szankcionálja.⁹ A politika részrendszerén belül ez is kezelhetővé vált, egy majdani, provizórikus térfelosztást kiszakadásként látható formában. Azaz a szecesszió bekerült az ún. 'morálisan neutralizált' politikai elméleti programelemek közé.¹⁰

3. A szétválás nyelvpolitikai előtörténete¹¹

A Montenegró államiságát saját nemzeti integritásuk letéteményeseként tételezők, önazonosságuk csorbulásaként élték volna meg a '90-es években, ha a teljes különállás, az önállóság programjával kacérokodó tagállamuknak ne lett volna önálló, nemzeti azonosságát reprezentálni képes – néven nevezett – nyelve. Nyomárkay idézi fel azt a posztzocialista modellt, amely szerint „nem az államhatározza meg a nyelvet, hanem a nyelv az államot”¹² Azaz a nyelvi önállóság mellett felhozható érvek teszik jogosulttá a keleti blokk felbomlását követően újonnan keletkező államok önállósági törekvéseit. Bugarshit parafrázálva: ha nem is a nyelvészek, de a nyelvhasználók hoznak e kérdésekben – (nyelv)politi-

kialag érvényes¹³ – döntéseket. Ezt szemlélteti a *nyelvi tervezés*, amely a nyelvfejlődés során már máskor is bevetett eszközökkel operál/manipulál (pl. purizmus).

Ranko Bugarski nyelvészeti szempontból nem tartotta indokoltnak az ún. szerbhorvát vs. horvátszerb nyelv önálló nemzetállamokat megalapozni kívánó szétszalazását. Amellett érvel, hogy egy-egy nyelv fennállásának, bár az történelmileg létesülő, alakuló és (esetenként) eltűnő társadalmi/kulturális produktum. Ha a nyelv létezésének három alapkövetelményéből (1) a szerkezeti (strukturális), (2) a leszármazási (geneológiai) és (3) a felhasználási (szociálpszichológiai) vetületből többé-kevésbé változatlanul adott az első kettő, akkor – amíg az elsőből következő, közvetítést (: fordítást) nem igénylő kölcsönös érthetőségi követelménynek képes megfelelni – nem indokolt (a szaktudomány nézőpontjából) újbóli elhatárolása, átnevezése. Ilyetén nyelvészeti „csőllátásával” akkoriban egyedül látszott maradni, ami a posztjugoszláv szaktudomány diszkurzív terét illeti.¹⁴

A harmadik dimenzió kapcsán ő is tudomásul vette a meg- illetve átnevezés gesztusához kapcsolódó, jól kirajzolódó társadalmi igényeket, melyek a nyelvileg homogénnek tűnő ország/tömb polgárháború útján történő el/lehatárolódási folyamatai során (1991–1995) ismét alkotmányjogi és nyelvészeti kérdéssé lettek. Azzal a kitételrel, hogy a végső szót újfent nem a nyelvészek mondják ki. (Ez be is igazolódott.) Az így kialakult – a tagköztársasági alkotmány szintjén már 1974 óta különálló – horvát nyelv mellett 1993-tól a bosnyák bírt a legmagasabb jogi kodifikáltság státusával,¹⁵ míg a negyedik szegmens, a montenegrói, sokáig csak „alsóbb szinten” deklaráltatott önálló nyelvként. Montenegró, mint tagköztársaság, írószövetsége révén¹⁶ foglalta írásba (nyelvi) különállóságát.

4. Szerbia és Montenegró egymáshoz való viszonya a rendszerváltást követően

A polgárháborúk időszakában csúcsra járatódott elszakadási törekvéseket a maradék Jugoszlávia két ortodox többségű és az identitás tekintetében is egymáshoz legközelebb álló tagköztársaságát sem hagyták érintetlenül. Szerbia és Montenegró egymáshoz való viszonya a kilencvenes évek végétől, a rendszerváltás tényleges folyamatainak beindulásától nyert új dimenziót. Ez némi eltolódással és eltérő intenzitással került napirendre a két tagköztársaságban: Montenegróban már a Miloševićéra utolsó fázisában beindultak a demokratizálódás egyes folyamatai, Szerbiában azonban a rendszer még az 1999-es NATO-beavatkozást követően is tartani tudta magát egy ideig.

2000. október 6. (a szerb közgondolkodásban ez a dátum a rendszerváltás folyamatának szimbolikus megjelenítője) azonban föderációs viszonyrendszerben is óhatatlanul bekövetkező és szükségszerű változásokat vetített előre. Ezzel mind a laikusok, mind a szakemberek tisztában voltak, de azt nem egyforma intenzitással élték meg, s az utóbbiak – ebből következően is – más-más elemekre helyezve a hangsúlyt, eltérő foratókönyveket vizionálva interpretálták a változásra érett viszonyok lehetséges rendezését. A jelen szöveg ezek mellett a 2001 elején egymásnak feszülő interpretációs horizontok mellett kíván most egy kicsit hosszabban elidőzni. Ez azért is látszik indokoltnak, mert az álláspontok szorosabb olvasatával jobban kirajzolódik a térbeli elkülönülést szükségszerűségként felvető *többségi elvű képviselő* formatörténeti médiuma: a területhez kötöttség. 2001. március 2-án és 3-án az előző évi szerbiai rendszerváltás indukálta folyamatok lehetséges irányait számba veendő, „*Socijalno-ekonomске promene u Srbiji/Jugoslaviji: perspektive i ograničenja.*” [A Szerbiában/Jugoszláviában zajló társadalmi-gazdasági változások perspektívái és korlátai.] cím alatt tudományos konferenciát rendeztek Belgrádban.¹⁷ A most következő alfejezetekben ezek vonatkozó megállapításait próbálom rendszerezni.

4.1. Az aszimmetrikus államszövetség fennmaradásának strukturális követelményei

Slobodan Samardžić¹⁸ politológiai okfejtése a Szerb-Montenegrói viszony 'állatorvosi ló' jellegéből indul ki. E szerint a szövetségi állam 1992 és 2000 közötti történetének példáján szinte minden olyan jelenség bemutatható, ami nem lenne szabad, hogy előforduljon két tagköztársaság között. A 2000-es események (a szerbiai rendszerváltás) pedig csak tovább éleztek a viszonyt a két köztársaság között: amíg a miloševići időszak alatt csak a kapcsolatok fellazításának lágyabb verziója, a konföderáció volt napirenden montenegrói részről, addig a demokratizálódás kibontakozásával az elszakadási törekvés is egyre erőteljesebbé vált. Ezzel szembe – szerinte – csak a föderális kapcsolat új alapokon történő, teljes revíziója mentén megvalósuló átépítésé szolgálhat életképes (funkcionális) alternatívaként. A két tagköztársaság viszonyát így elsősorban a politikai erőterbe bekerült álláspontoknak az érvényes procedurális szabályok mentén való működési deficitje határozza meg.¹⁹

Az olyan ránézésre is szembetűnő aránytalanságok, mint a területek nagysága, népességszám, gazdasági erő, a demokratizáltság foka (Szerbia autoriter túlsúlya 2000. október 5-ig), amelyek a 'Hogyan tovább?' napi politikai diskurzusait is orientálják csak másodlagosak a föderalizmus belső, strukturális fenntarthatóságával összevetve.

„Igaz, hogy a föderalizmus a maga klasszikus formájában, s annak alapvető megvalósulásában a hatalom területi elv mentén történő elrendeződését jeleníti meg, de az lényegében korántsem redukálható csak erre a dimenzióra. Minden ténylegesen is működő szövetségi állam a saját egységeinek (alkotmányos összetevőinek) kulturális-történeti, gazdasági, politikai és etnikai belső heterogenitását is megjelenítő felépítmény design-t (kiemelés az eredetiben – PT) is létrehoz. Így azok mindegyike a területi összetevők számtani összegződésén túl, az őket képező belső részek sokszínűségének is a kifejeződései.

Amennyiben Szerbia és Montenegró jövőbeni államközösségének a tagállamok polgárainak demokratikus akarathívóitól kell létrejönnie, akkor e folyamatnak magának is demokratikusan kell felépülnie. Ezáltal lehetővé téve a belső sokszínűségéből eredő pluralizáló hatásnak az öt alkotó államok (politikai közösségek) tartós együttműködésének folyamatába való beépülését. A politikai szereplők egyedül egy ilyen jellegű procedúrát követve lehetnek képesek az előttük álló feladat – a korszerű föderális állam – kérdésére stabil és tartós megoldást találni.”²⁰

Ám, ahogy az öt évvel később be is bizonyosodott, a politikai szereplői ebben az esetben sem voltak képesek túllépni a saját, rövid távú érdekeik mentén előre vetülő árnyéku/okon.

4.2. Az 'együtt maradás/széttartás' népfenség által artikulálódó kontextusa

Ahogy arra szinte mindenki számított, a fordulat utáni korszakban nem sikerült megállítani az eposzi jelzővel immár csak egykoriként emlegetett Jugoszláviának az ún. adminisztratív (: köztársasági) határok mentén való szétbomlását. Pedig az egyben- tarthatóságnak az előző alfejezetben átfutott strukturális okai ellenére – amivel a szakértőkön kívül csak kevesen lehettek tisztában – a 2000-es évek elején még egyik tábornak sem volt biztos bázisa a kisebbik tagköztársaságban. (Szerbiában a föderáció fenntartásának szükségessége nem igazán volt vita tárgya, még ha a dolog jelentősége nagyobbra is mutatott önmagán: a Koszovó kiválásához vezető út egyik – elkerülendő – állomását látták a föderáció felbomlásának már pusztá a felemlegetésében is.)

Mladen Lazić, akit szociológusi minőségében kértek fel még a szerbiai fordulatot megelőzően egy nagyobb lélegzetű montenegrói közvélemény-kutatásban való részvételre, a

projektnek a föderációval kapcsolatos részét tette meg elemzése tárgyává az itt taglalt konferencián. Abból pedig az tűnik ki, hogy a választók elköteleződése kevésbé tudja tartani a lépést választottaik kiválás irányába mozgó érdek- és véleményartikulációjával. Ahogy arra Samardžić is többször utal tanulmányában, Lazić empirikus adatokra támaszkodó, 1053 megkérdezett válaszaival sáfárkodó elemzéséből is látszik, hogy nincs egyértelmű és jól beazonosítható eredménye a föderáció sorsának tekintetében a közakaratra. Szükség volt tehát a politikára, hogy az egyik változat mellett le lehessen tenni a garast. Azaz Montenegró önállósodása még a szerbiai fordulatot követően sem volt lefutott meccs, ahogy azt az, események finalizmusából indulva ki, hajlamosak lennénk visszavetíteni.

Itt azért tartom szükségesnek az elidőzést a korabeli körülmények kitárgyalásánál, mert azok ismeretében sokkal inkább átláthatóak lesznek a szöveg végén tárgyalni szándékozott jelenbeli kihívások.

A politikai elit feladata a vártnál is összetettebb volt, mivel a föderáció támogatói és az önállóság pártolói között ne mutatkoztak lényegi – a pro és/vagy a kontra tábor tekintetében célcsoport kijelölésre alkalmas – társadalmi különbségek. Illetve csak egy ilyen indikátor akadt: a nemzeti önmeghatározás.²¹ Ám a Balkánon ez sem annyira egyszerű, mint azt ránézésre (saját tapasztalataink alapján) gondolánk. A föderáció/önállóság tekintetében válaszadók 46,1% a „Montenegró és Szerbia kapcsolatának kívánatos foka” (N–1024) kérdésre a szálak szorosabbra fonását favorizálta. A megkérdezettek 4,8%-a az akkori (2000 év elejei) szint fenntartását vélte kívánatosnak, s ilyenén a két csoport együtt minimális többséget képezett.²²

Az időközben (a lekérdezés és a konferencia között eltelt év során) megtörtént fordulat majd egy évtizedes késéssel, s Montenegróhoz képest is jó két esztendő csúszással provizórikus bekövetkezése esetén a válaszadók hipotetikusan még nagyobb arányban a közös államiság mellett foglaltak volna állást. A szerbek által érintett három kategóriában ¾-es, a jugoszlávoknál 2/3-os többséget alkotva, de még a tiszta montenegróiak bő harmada is egyet tudott érteni – feltéve, de meg nem engedve (nem igazán hittek a realitássá válásában) – ezzel az opcióval. (Azt csak a magukat albánnak vallók utasították el kategorikusan: 75,5%-ban.) Hogy a valóságban mégsem erre mozdult a köz hangulata, abban egy harmadik faktornak, a politikai elitnek volt a legnagyobb a szerepe.

4.3. A montenegrói politikai elit viszonyulása Szerbiához.

Ahogy azt a magyar politikai folklórból is tudhatjuk, *a hűség nem politikai kategória*. Ezt a tézist a montenegrói események is igazolni látszanak. Ennek az újnak semmiképpen nem mondható felismerésnek a montenegrói körülményeire mutat rá Srđan Vukadinovićnak a szorosabb vizsgálat alá vont konferenciakötetben szereplő szövege.²³ A montenegrói elit már az ottani demokratizációs folyamatot (az 1998-as köztársasági választásokat) megelőzően elkezdett elszakadni a Milošević neve által fémjelzett autokratikus uralomra és hadi-gazdasági megoldásokra épülő politikai szemléletről. A szerb uralkodói elithez (szövetségi nomenklatúrához) kevésbé kötődő helyi aktorai igyekeztek mielőbb irányt és repertoárt váltani. Ilyetén illeszkedtek a tágabban vett térség gazdasági-politikai tranzíciós modelljeihez.)

„A kelet-európai poszt-szocialista elitek közös jellemzője, hogy az uralmon lévők politikai hatalmukat igyekeztek mielőbb gazdaságivá átalakítani. A politika ebben a térségben nem más, mint a gyors és könnyű meggazdagodás eszköze. (...) A Montenegró államjogi státuszának rendezéséhez való viszonyulást is főként ez a személyes előnyök által vezérelt hozzáállás alakítja az itteni elit esetében.

A politika elit és néhány hozzá közel álló személy gazdaságilag is kulcspozícióban van Montenegróban. Politikai és gazdasági hatalmuk egyaránt az állammal való összefonódá-

son alapul. Ilyetén ez az elit csak állami elitként tud létezni. Csak az állam keretei között képesek fenntartani magukat. Állammal való összefonódás hiányában nem is létezhetnének. Ezért foglal állást ez az elit az önállóság mellett. (Kiemelés tőlem: PT) Minél kisebb az uralandó tér, annál inkább ki tud teljesedni az ilyen uralom. Tágabb lehetőségek esetén már nem annyira találnák fel magukat. Az önmegvalósítás esélye a tér növekedésével számukra beszűkül. A gazdasági és a politikai konkurencia megjelenésével csökkenne az esély a hatalmuk fenntartására. Ebből kifolyólag az állammal összefonódott gazdasági elitnek is érdeke Montenegró önállósága. Egy területileg jól lehatárolt társadalmi keret kedvez a leginkább a számukra.²⁴

A fenti motivációs bázis és az előző alfejezetben felmutatott minimális különbség mellett magától értetődött az elit feladata: Ha fenn kíván maradni, át kell tudnia billenteni a közhangulatot az önállóság pártjára. És ehhez a szerbiai rendszerváltás eufóriájának ködéből egyre jobban kivethető centrum-arrogancia is jelentősen hozzásegítette. Szerbia és Montenegró kapcsolata már a 2000-es éveket megelőzően is jóval a föderális kapcsolat szintje alatt működtek a gyakorlatban. A Milošević korszakban ez nem kis részben képes volt a mezei választók szemében is legitimálni a helyi elit törekvéseit. A párhuzamos struktúrák (a névleg közös hadsereg montenegrói alakulatainak gyakorlati ellensúlyozására a köztársasági kormány a rendőrség kötelékeiben 20.000 fegyverest tartott készenlétben²⁵ – mentségére: a szerbiai hatalom is rendőrségi alakulatokká konvertálta belső rendteremtés céljára rendszeresített (Koszovó) haderejét. Az arrogancia szintje (az aszimmetria érzékeltetése) azonban az új hatalmi rend felállításával sem akart számottevően csökkenni. Ez nem csak a szerb politikusoknál, de az értelmiségnél is megfigyelhető volt.²⁶

5. Az önálló Montenegró

Bár Vukadinović 2001-es álláspontja szerint a montenegrói elit az elszakadást főleg, mint stratégiai eszközt kívánta használni saját hatalmának megtartása érdekében²⁷ de a szerbiai folyamatok (az ottani elit érzéketlensége a montenegróiak problémái iránt) az államszövetség, az unió vagy valami féle comonwelth helyett – a színpadra dörén felvitt fegyverként – aránylag rövid időn belül az önállóság pártján sült el. A *Törvény a Montenegró államjogi státusáról döntő referendumról* c. jogi aktus – némi huzavonát követve – 2006. március 2-án lett elfogadva a montenegrói képviselőházban.

A referendumot 2006. május 21-én tartották meg.

A 419 240 szavazásra jogosultból 404 840-an adták le szavazatukat személyesen és 14 400-an egyéb módon. A 415 663 érvényes szavazatból (3577 érvénytelen volt) 230 661 volt az „Igen” és 185 002 a „Nem”. Azaz 86,5%-os részvétel mellett a szavazók 55,5% igennel²⁸ szavazott Montenegró önállóságára. Áll a Referendum Választási Bizottságának *Jelentésében*.²⁹ Montenegró önállóságát elsőnek Izland, 34-ként Szerbia is elismerte. 2006 június 28-án az ENSZ 192-ik tagjává lett.

A 2003-as népszámlálás adatai szerint a 650 575 lakost számláló állam etnikai összetétele a következő: montenegrói 267 669 (43,16%); szerb 198 414 (31,99%). (Ugyanezen forrás szerint ma Szerbiában 264 000 montenegrói állampolgár él, akik közül 69 000 tartják magukat montenegrói identitásúaknak. Ez a szerb társadalom közel 1%-a.) A nyelvi hovatartozás tekintetében még bonyolultabb a helyzet: szerb 393 740 fő (63,49%) montenegrói 136 208 fő (21,96%). Azaz ebben a szegmensben *de facto* kisebbségben van az államalkotó közösség. Ami igen jól mutatja az identitás nyelvi és politikai dimenzióinak bonyolultságát a Balkánon.

6. A jelen kihívásai

Gondolatmenetemmel arra is szerettem volna ráirányítani a figyelmet, hogy a területi elhatárolódás – akár békés, akár erőszakos úton is következett be – még nem jelent megoldást egy-egy térség uralomtechnikai kihívásaira. A belsőleg heterogén, politikailag megosztott Montenegró lehet a példa arra, hogy a szegmentalizáció, ha az uralom elvéül továbbra is csupán a többségi lépvisélet és –döntéshozatal eszközeire támaszkodik, nem lesz képes kezelni alkotóelemeinek érdek-komplexitását, s így a további fragmentálódás veszélyének van kitéve. Az olyan összetett téralapú kapcsolatok, mint föderáció, az államszövetség, vagy a tipológia révén még keresztséget nem nyert EU, az uralomtechnikai eljárások terén innovációra szorul, mert a jelenlegi demográfia trendek mellett már nincs abban a helyzetben, hogy egy-egy területén élő közösséget feláldozzon a homogenizáció folyamatának oltárán. Ugyanez fordítva is igaz: már egyre kevesebb európai közösség képes elviselni – jövőbeni dominancia reményében – a jelenbeli megfosztottságát döntéshozatalban való részvételtől. Különösen érvényes ez a rá is vonatkozó szakpolitikai döntések tekintetében: sem felzárkóztatni sem jogokat kiterjeszteni nem szerencsés ma már a célcsoport tényleges igényeinek és érdekeinek a részletekbe menő (ún. bottom up folyamatokon alapuló) feltárása nélkül. Montenegró és Szerbia esete – az a bizonyos állatorvosi ló – ebben a tekintetben is több tanulsággal szolgál. Itt most csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy a kellően fel nem tárt rövidtávú politikai érdekek politikai szükségszerűségként való feltűntetése sem mentesíti a társadalomtudományok művelőit a még járatlan utak (a strukturális kényszerek elméleti levezetés révén is zajló) feltárása és a tágabb közvéleménnyel történő megismerttetésének felelőssége alól.

JEGYZETEK

1. Erről lásd Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest. 158–159. old.
2. Ha Boszniahercegovinát három etnikum szövevénye, kanton alapon szerveződő, olyan – funkcionális –konföderációjának tekintjük, ahol az egyes entitások rendelkeznek a szuverenitás bizonyos jegyeivel.
3. Lásd Janković–Mirković (1997): 344–345. old.
4. Gulyás László (2010): 112. old.
5. Lásd Pap Tibor (2010/b).
6. A közösségek képvisellete ezekben sem lesz problémamentes, legfeljebb a többség/kisebbség pozíciók íródnak újra: az 1991-es Jugoszlávai felaprózódásához vezető folyamat során különösen szemléletessé vált. Az állam nemzeti jellegét meghatározni 'hivatott' népcsoport több tekintetben sem alkot abszolút többséget.
7. „A jugoszláv térségben a területi térfelosztás kérdése – az állam belső struktúráinak kialakítása – 1918-tól napjainkig összefonódott a nemzeti kérdésekkel. Így a regionalizáció és a regionalizmus folyamatait az egyes nemzeti érdekek irányítják.” Gulyás László: *Regionalizáció, területi reformok és közigazgatási térfelosztás Közép-Európában.* = Közép-Európai Közlemények, 2010/1, No. 8., 114.
8. Lásd Gulyás László (2009).
9. Ilyen, 'közvetlenül nem szankcionálható' 'provizórikus' próbálkozás volt a közelmúltban a katalóniai véleménynyilvánítási sorozat a régió jövőbeni elszakadásáról. Ez az amúgy közvélemény-kutatásként is értelmezhető politikai lépés képes csökkenteni a belső régióközi feszültséget, a maga politikai (nem kötelez senkit semmire) tétnélküliségével, illetve provizórikus jellegével. Közben lehatárolja a többség cselekvési terét is. Más szóval az egységállami víziók feltámasztását dédelgető (implicit szankciókkal kacérkodó) szereplőknek ezentúl számolniuk kell a katalóniai

- lánok elszakadáspártiság erősödésével. Ennek tudatosulása, inkább kedvez a megegyezés keresésének, semmint a megoldatlan strukturális problémákon alapuló konfliktushelyzet éleződésének, a fokozatosan domesztikálódó EU-viszonyok között.
10. Lásd Karácsony (2000): 97. old.
  11. Erről a kérdéskörrel jómagam két, a **Régióban** megjelent szövegben bővebben is írtam: L.: Pap, 2004, 2005.
  12. Nyomárkay (2002).
  13. Amelyek a politika intézményrendszerén átfuttatva a szaktudomány nyelv- és világszemlélete mentén nem is mindig kellő érvekkel megtámogatottak, de így is legitimek. Az más kérdés, hogy nyelvészeti szempontból mennyire indokoltak. (V. ö.: Bugarski, 2000.)
  14. A szerbhorvát nyelvvvel kapcsolatos folyamatokról bővebben, kicsit „kivülállóbb”, de nem kevésbé hozzáférő – szakmai – nézőpontból (aki máshonnan néz, talán egy kicsit máshogyan, s mást is lát) Nyomárkay professzor értekezett anno a Magyar Nyelv hasábjain (l.: Nyomárkay, 2002.).
  15. Kérdés, hogy a korabeli, pre-daytoni, háborús viszonyok közepette ki(k) és mi módon döntött(ek) az ügyben...
  16. Itt nem feledkezhetünk meg arról, hogy 1986-ban a **Szerb Művészeti Akadémia** egy, ún. *Memorandum*-ban fejtette ki a szerbekkel kapcsolatos – a polgárháborúkat ideológiailag is megalapozó – nemzetstratégiáját.
  17. A *Friedrich Ebert Alapítvány* támogatásával az ott elhangzottakat gyűjtötte kötetbe Ivan Spašić és Milan Subotić (l.: Spašić–Subotić (szerk.): *R/Evolucija i poredak – O dinamici i promena u Srbiji. [Rend és R/Evolúció – A változások és azok intenzitása Szerbiában.]* Institut za filosofiju I društvenu teoriju, Beograd, 2001, 377 o.).
  18. Slobodan Samardžić pár évvel később a Íkoštunica-kormány Koszovó-ügyi minisztere lett. Az itt taglalt víziók létrejötteinek egyik a rendszerváltás élményére visszavezethető kegyelmi pillanatot, a hogy még nem érződik rajtuk megalkotóik később nyíltan is vállalt, az aktuális politikai erőterben napi konfrontációkkal átitatódott irányvonaluk. A hozzászólások ekkor még szinte csak a szerb-montenegrói nézőpontjai mentén különülnek el, s szakmai szempontból ugyan vitatkoznak, de nem betonozódtak be egy-egy ideológiába.
  19. A megkésített tranzíciós folyamat ellenére sem áll rendelkezésre követhető 'szétválási modell': Csehszlovákia esete is legfeljebb csak, mint a szocialista múlt terhéből való szabadulás kényszere irányadó (ami azonban nem föderáció-specifikus tanulság: PT), írja Samardžić (l.: Samardžić, 2001, 264.), s ebben a tekintetben pusztán általános elvekre lehet támaszkodni.
  20. Samardžić, Slobodan (2001): Létre jöhet-e megállapodás Szerbia és Montenegró között a föderáció ügyében?, 266. old.
  21. A válaszadók a szerb–montenegrói skálán a következő kategóriákba sorolták be magukat: montenegrói: 44,2%; montenegrói identitású szerb: 13,5%; szerb Montenegróból: 13,1%; jugoszláv: 7,4%; szerb: 2,7%. (A kategóriákat magyarul nem igazán lehet jól visszaadni. Az eredetiben szerb, montenegrói-szerb, szerb-montenegrói, jugoszláv és szerb szerepel, ám az nem érzékelteti kellőképpen a különbséget az egymáshoz túl közeliként – főleg a *testvériség-egység* ideológiájának hőskorában [v. ö.: Hajdú, 2010, 121.] – szocializálódott, kevésbé iskolázott rétegek esetében. A montenegrói-szerb skála mentén létrejött megosztottságot tovább árnyalja, hogy a megkérdezettek 8,7%-a muszlimnak, 6,6%-a montenegrói muszlimnak, 4,8%-a albánnak vallotta magát.)
  22. Lásd Lazić, (2001): 286.. Miközben a válaszadók 16,2%-a lazított volna a kötetlénen, közel a harmaduk [32,9%] pedig egyáltalán nem tartott szükségesnek semmiféle államjogi köteleket Szerbiával (uo.).
  23. Vukadinović (2001).
  24. Seđan Vukadinović (2001): Társadalmi-politikai változások Szerbiában/Jugoszláviában és a montenegrói helyzet, 300. old.
  25. Za svaki slučaj (minden eshetőséggel számolva): ahogy azt a szerb/montenegrói frázis is mondja.
  26. Vukadinović, 2001, 302.old.
  27. Vukadinović (2001) 306. old.
  28. A döntést megelőző vita során – tekintettel az előzetes közvélemény-kutatások szoros eredményeire – az ellentábornak sikerült az eredményességi küszöböt 50-ről 55%-ra felemeltetnie.
  29. Lásd Izveštaj (2006).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bugarski, Ranko (2000): Srpskohrvatski: koliko jezika? [Hány nyelv is a szerbhorvát?] = Ugyanő: Lica jezika [A nyelv arcai]. XX vek: Beograd, 9–22.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest.
- Gulyás László (2009): Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a titói Jugoszláviában, 1945–1980. = Tér és társadalom, XXIII. évf., 2009/2, 155–169.
- Gulyás László (2010): Regionalizáció, területi reformok és közigazgatási térfelosztás Közép-Európában. = Közép-Európai Közlemények, 2010/1, No. 8., 108–116.
- Habermas, Jürgen (1994): A cselekvésracionális aspektusai. = Uő.: Válogatott tanulmányok. Atlantis, Budapest, 223–257.
- Hajdú Zoltán (2010): Etnikai összetétel, nemzeti konfliktusok. = Horváth Gyula–Hajdú Zoltán (szerk.): Regionális átalakulási folyamatok a Nyugat-Balkán országában. MTA-RKK, Pécs, 119–144.
- Izveštaj. Sastav referendumске izborne komisije. 2006.
- Karácsony András 2000: A politika kommunikációelméleti megközelítése Niklas Luhmann munkáiban. = Szabó Márton (szer.): Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete. Budapest, Józsefveg Műhely Kiadó, 86–112.
- Lazić, Mladen (2001): Drža vni status Crne Gore: teško razrešiva dilemma. [Montenegro államjogi státusza: egy nehezen megoldható dilemma.] = Spasić, Ivan–Subotić, Milan (szerk.): R/Evolucija i poredak – O dinamici i promena u Srbiji. [Rend és R/Evolúció – A változások és azok intenzitása Szerbiában.] Institut za filosofiju I društvenu teoriju, Beograd, 2001 (377 o.), 281–298.
- Luhmann, Niklas (2002): Die Politik der Gesellschaft. Suhrkamp, Frankfurt a.M. 404.
- Nyomárkay István (2002): Nyelvi helyzetkép délszláv szomszédainkról. = Magyar Nyelv (3) 1–11.
- Pap Tibor (2004): A nyelv a politika és a háború szolgálatában. = Regio 2004/2., 121–137.
- Pap Tibor (2005): Ranko Bugarski nyelvpolitikai tanulmányainak tanulságai. = Regio 2005/1.
- Pap Tibor (2010a): A montenegróiak kolonizálókiból kisebbségiékké válása a Vajdaságban. Elhangzott: a Mediterrán Világ V. konferencián, Veszprém, 2010. május 21. (Megjelenés alatt.)
- Pap Tibor (2010b): Regionalizáció/-izmus és vagy kisebbségi intézményrendszer a területi és társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó kihívások kezelésére. = IV. Régiók a Kárpát-medencén innen és túl konferencia. VIKEK Közleményei (évkönyv) II. évfolyam 2–3. (No. 3–4.), Szeged, 331–336.
- Samardžić, Slobodan (2001): Da li je moguća federalna saglasnost između Srbije i Crne Gore? [Létre jöhet-e megállapodás Szerbia és Montenegró között a föderáció ügyében?] = Spasić, Ivan–Subotić, Milan (szerk.): R/Evolucija i poredak – O dinamici i promena u Srbiji. [Rend és R/Evolúció – A változások és azok intenzitása Szerbiában.] Institut za filosofiju I društvenu teoriju, Beograd, 2001, (377 o.), 263–272.
- Sarnyai Csaba Máté–Pap Tibor 2010a: The formation and transformation of the minority- and regional institutional system in Serbia of the new millennium = Geografica Timisiensis, vol. XIX., No: 1/21010. 77–87.
- Törvény a Montenegró államjogi státusáról döntő referendumról. 2006.03.02. http://www.skupstina.me/cms/site_data/23_%20SAZIV%20ZAKONI/ZAKON%20O%20REFERENDUMU%20O%20DRŽAVNO%20-%20PRAVNOM%20STATUSU%20REPUBLIKE%20CRNE%20GORE.pdf. lásd: 2011. 03. 02.
- Vukadinović, Srđan (2001): Socijalno-političke promjene u Srbiji/Jugoslaviji I prilike u Crnoj Gori. [Társadalmi-politikai változások Szerbiában/Jugoszláviában és a montenegrói helyzet.] = Spasić, Ivan–Subotić, Milan (szerk.): R/Evolucija i poredak – O dinamici i promena u Srbiji. [Rend és R/Evolúció – A változások és azok intenzitása Szerbiában.] Institut za filosofiju I društvenu teoriju, Beograd, 2001, (377 o.) 299–306.